

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 329

DOI <https://doi.org/10.15421/392192>

Максіменцева Н. О.,

доцент кафедри парламентаризму

Науково-навчального інституту публічного управління

та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРОТИДІЯ ПОЛІТИЧНІЙ КОРУПЦІЇ ЩОДО ФІНАНСУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ: ПЕРСПЕКТИВИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА ЄС

COMBATING POLITICAL CORRUPTION ON POLITICAL PARTY FINANCING: PROSPECTS FOR IMPLEMENTATION OF EU LEGISLATION

У статті надається аналіз поняття «політична корупція» за законодавством України та доводиться відсутність чіткого визначення та ознак вказаного поняття. Натомість автором виокремлюються основні ознаки політичної корупції, її відмінності від інших видів корупції. Крім того, проаналізовано особливості врегулювання поняття «політична корупція» у Антикорупційній стратегії 2020–2024 рр.

Особливу увагу у статті приділено видам політичної корупції, а саме фінансуванню політичних партій та досвіду Європейського Союзу у вирішенні питань прозорості, контролю, запобігання та протидії незаконному здійсненню такої діяльності.

Приділена увага джерелам фінансування, виокремлені їх види та особливості надходження коштів за тими чи іншими видами.

Досліджено поняття «дарунки» та проблематика, що пов'язана з таким видом фінансування, прозорість та легітимність надання подарунків та здійснення такої діяльності в межах вимог чинного законодавства, встановлення обмежень щодо розмірів таких надходжень та порядку звітування і декларування вказаних доходів партій.

Встановлено систему контролю прозорості надходження фінансових коштів: 1) обов'язок партій повідомляти про факт та джерело надходження; 2) надавати інформацію про юридичних та фізичних осіб-донорів; 3) визначено право спеціально уповноваженого органу ЄС щодо перевірки надходжень та внесків політичних партій.

Розкрито порядок фінансування політичних партій за рахунок державних коштів та умови їх надання, особливості звітування та контролю за витрачанням грошових сум, напрями фінансування, обмеження та вимоги до надходження коштів, порядок та вимоги до декларування визначених фінансових джерел. А також зазначено про права та можливості вжиття заходів органами, які здійснюють контроль за фінансуванням політичних партій із бюджету Європейського Союзу.

Ключові слова: *запобігання корупції, політична корупція, політичні партії, фінансування політичних партій, партійні внески, контроль прозорості надходжень коштів.*

The article provides an analysis of the concept of "political corruption" under the laws of Ukraine and proves the lack of a clear definition and features of this concept. Instead, the author highlights the main features of political corruption, its differences from other types of corruption. In addition, the peculiarities of regulating the concept of "political corruption" in the Anti-Corruption Strategy 2020-2024 are analyzed.

The article pays special attention to the types of political corruption, namely the financing of political parties and the experience of the European Union in addressing issues of transparency, control, prevention and combating illegal activities.

Attention is paid to sources of financing, selection of their types and features of receipt of funds by certain types.

The concept of "gifts" and issues related to this type of funding, transparency and legitimacy of gifts and such activities within the requirements of applicable law, setting limits on the amount of such income and the procedure for reporting and declaring the income of parties.

A system of control over the transparency of the receipt of funds has been established: 1) the obligation of parties to report the fact and source of receipt; 2) provide information on legal and natural persons-donors; 3) the right of a specially authorized body of the EU to verify the revenues and contributions of political parties is defined.

The procedure for financing political parties at the expense of state funds and the conditions for their provision, features of reporting and control over the expenditure of funds, areas of funding, restrictions and requirements for the receipt of funds, the procedure and requirements for declaring certain financial sources. It also mentions the rights and opportunities for measures taken by the bodies that control the financing of political parties from the budget of the European Union.

Key words: *prevention of corruption, political corruption, political parties, financing of political parties, party contributions, control of transparency of receipts of funds.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Протягом усього періоду незалежності України питання корупції, у тому числі політичної, є вкрай актуальним. За цей час історії нормотворчості держави написано та прийнято досить багато документів, де законодавець та інші органи, які наділені Конституцією правом видавати нормативно-правові акти загальної та спеціальної дії, намагалися запровадити ті чи інші кроки щодо врегулювання вищезазначеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями політичної корупції займалися вчені наукової школи парламентаризму, де серед інших питань були досліджені також проблеми подолання такого специфічного виду корупції. Це такі вчені, як В.А. Гошовська, Л.І. Даниленко, І.Д. Дудко та інші співробітники Інституту публічного управління та адміністрування Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Чинне законодавство України не містить визначення поняття «політична корупція», його зміст лише вбачається з об'єкта правового регулювання. Крім того, досі не вирішені питання з тим, яке коло відносин можна віднести до політичної корупції і чим саме вона відрізняється від інших її видів. При цьому можна визнати, що фінансування політичних партій є діяльністю, що може бути пов'язана з політичною корупцією.

Постановка завдання. Можна констатувати, що за останні роки зроблено багато у сфері протидії незаконному фінансуванню політичних партій, проте доцільно розглянути досвід ЄС щодо здійснення заходів у цій сфері та мінімізації політичних корупційних ризиків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Так, законодавцем прийнято низку Законів

України щодо запобігання політичній корупції, а саме: Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» від 08.10.2015 № 731-VIII [1], який доповнив чинне законодавство положеннями щодо посилення прозорості фінансування політичних партій та їхніх місцевих організацій, передвиборної агітації; запровадження дієвого державного контролю у сфері фінансування партій та виборчих кампаній; встановлення ефективних, пропорційних та дієвих санкцій за порушення у сфері фінансування партій та передвиборної агітації тощо [2]; Закон України «Про політичні партії» № 2365-III від 05.04.2001 [3] доповнено розділом IV «Державне фінансування політичних партій», де передбачено виділення коштів на фінансування діяльності політичних партій.

Крім того, Закон України (назва ідентична вищевказаному акту) від 19.12.2019 № 410-IX [4] також стосується правового регулювання діяльності політичних партій на практиці, зменшення функціонального навантаження на представників партій, відповідальних за підготовку та подання фінансових звітів партій до Національного агентства запобігання корупції (далі – НАЗК), підвищення ефективності здійснення НАЗК своїх контрольних повноважень у сфері фінансування політики, створення умов для впровадження ефективного незалежного зовнішнього та внутрішньопартійного контролю за фінансуванням діяльності партій та використання ними коштів [5].

Отже, системний аналіз положень чинних нормативно-правових актів дозволяє зробити висновок щодо наявності таких характерних ознак політичної корупції, врегульованих Законами України: 1) суб'єктний склад обмежений лише політичними партіями; 2) об'єктом такої діяльності можна назвати фінансування суб'єктів різними юридичними і фізичними

особами, у тому числі під час виборчого процесу; 3) правовідносинами, щодо яких здійснено регулювання, є державне фінансування політичних партій, фінансування з інших джерел та різними суб'єктами (народними депутатами, фізичними особами, юридичними особами), а також контроль такої діяльності з боку НАЗК, встановлення адміністративної та кримінальної відповідальності у цій сфері.

Тож можемо стверджувати про обмежений характер нормативно-правового регулювання питання протидії політичній корупції лише конкретним суб'єктом – політичною партією та чітко визначеною дією щодо її фінансування як під час створення і діяльності, так і під час виборчого процесу. Зрозуміло, що вказані вимоги історично запроваджені напередодні виборів (вибори до Верховної Ради України та місцеві вибори) і мають чітке спрямування щодо контролю за виборчим процесом, проте формування законодавчої бази у цьому контексті продовжується. Отже, поняття «політична корупція» відповідно до норм чинного законодавства сьогодні є тотожним поняттю «політичне фінансування» щодо дій «непрозоре фінансування політичних партій».

На нашу думку, це досить обмежене коло суб'єктно-об'єктного складу та правовідносин щодо подолання політичної корупції. Проте законодавець визначає такий напрям першочерговим навіть на рівні положень Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», схваленої указом Президента України № 5/2015 від 12.01.2015 [6]. Так, у Стратегії зазначено, що подолання політичної корупції буде досягнуто завдяки належній реалізації нової Антикорупційної стратегії та успішному впровадженню нових антикорупційних механізмів. Водночас такі дії вимагають докорінної реформи системи політичного фінансування [7].

Нова Антикорупційна стратегія на 2020–2024 роки, розроблена Національним агентством із питань запобігання корупції, яка прийнята за основу проектом Закону України «Про засади державної антикорупційної політики на 2020–2024 роки» № 938-ІХ від 18.09.2020 [8], також передбачає вимоги ухвалити законодавство щодо виконання рекомендацій GRECO у частині встановлення обмежень і забезпечення прозорості та підзвітності фінансування полі-

тичних партій і виборчих кампаній; ухвалити законодавство щодо особливих механізмів запобігання конфлікту інтересів у діяльності виборчих посадових осіб, зокрема з визначенням можливих форм конфлікту інтересів, правил щодо його запобігання та поведінки у ситуації, коли виникає конфлікт інтересів, інституційного механізму щодо моніторингу законодавства про конфлікт інтересів і пропорційних та стримуючих санкцій за його порушення [9].

Отже, можемо констатувати, що нині ні чинне законодавство України, ні його проекти не містять визначення поняття «політична корупція» і вкладають у це поняття досить обмежений зміст та коло правовідносин лише щодо фінансування політичних партій. Але чи достатньо й ефективно врегульовані ці питання? Доцільно подивитися досвід європейських країн, насамперед Європейського Союзу, з цього питання.

Так, Україна активно переймає досвід світових держав щодо розвитку чинного законодавства та врегулювання питань різних сфер життєдіяльності. Ураховуючи положення Прем'єр-амбули Конституції України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [10] щодо прийняття Основного Закону Верховною Радою України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей, піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, доцільно проаналізувати досвід Європейського Союзу (далі – ЄС) з питань боротьби з політичною корупцією.

Крім того, відповідно до вимог розділу I Закону України «Про затвердження Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС» від 18.03.2004 № 1629-IV [11] ця Програма визначає механізм досягнення Україною відповідності третьому Копенгагенському та Мадридському критеріям набуття членства в Європейському Союзі. Цей механізм включає адаптацію законодавства, утворення відповідних інституцій та інші додаткові заходи, необхідні для ефективного правотворення та правозастосування.

Отже, у ЄС питання фінансування політичних партій врегульовано спеціальним нормативно-правовим актом – Регламентом

ЄС № 1141/2014 Європейського парламенту та Ради від 22.10.2014 «Про статут та фінансування європейських політичних партій та європейських політичних фондів» (далі – Регламент ЄС) [12].

З метою як організації ефективного функціонування, так і контролю за діяльністю політичних партій у ЄС створено Реєстр політичних партій. При цьому, відповідно до ст. ст. 7, 32 вищезазначеного Регламенту, інформація з Реєстру повинна бути доступна в Інтернеті у загальному доступі. Такі дані мають містити статuti європейських політичних партій або європейських політичних фондів, будь-які інші документи, подані як частина заяви про реєстрацію, будь-які документи, отримані від держави-члена місця реєстрації, та інформацію про особу (осіб), які є членами органів або займають посади, наділені адміністративними, фінансовими повноваженнями та здійснюють юридичне представництво.

Нині питання створення відповідного Реєстру політичних партій залишається відкритим в Україні. Дебати щодо необхідності таких дій точаться, дискусії тривають. Проте важко говорити про контроль за діяльністю політичних партій у разі відсутності їх переліку та вихідних даних. Отже, вважаємо за доцільне використати позитивний досвід та закріпити на рівні чинного законодавства такі обов'язкові кроки у цій сфері.

З метою більш чіткого упорядкування напрямів фінансування вважаємо за потрібне визначити такі його джерела, як: вступні й членські внески; підприємницька діяльність партій; інституціональні внески; державне фінансування; приватне фінансування.

Перші два джерела становлять самофінансування політичних партій. Історично вони виникли першими. Однак нині вони не мають такого значення як джерело фінансування порівняно з моментом виникнення партій. Це пояснюється тим, що сучасна партійна ідеологія виходить з необхідності збільшення кількості не членів партії, а її прихильників (виборців, що підтримують партію) [13].

Питання надання внесків визначено ст. 20 Регламенту ЄС, де встановлено, що Європейські політичні партії та європейські політичні фонди можуть приймати внески від фізичних

або юридичних осіб на суму до 18 000 євро на рік на одного донора.

Проте що ж включається до поняття «дарунки, внески» (donations)? Визначення закріплене у ст. 1 Регламенту та означає будь-яку пропозицію готівки, будь-яку пропозицію в натурі, надання нижче ринкової вартості будь-яких товарів, послуг (включаючи позики) або робіт та/або будь-яку іншу операцію, що становить економічний прибуток для європейської політичної партії або європейського політичного фонду, за винятком внесків членів та звичайної політичної діяльності, що здійснюється на добровільних засадах окремими особами.

Досить чітко врегульовано питання прозорості отримання внесків та обов'язку інформувати відповідний контрольний орган у разі отримання таких внесків, як: а) поодинокі внески, вартість яких перевищує 12 000 євро, прийняті європейськими політичними партіями та європейськими політичними фондами (негайно повідомляється уповноваженому Органу в письмовій формі); б) внески від фізичних осіб, вартість яких перевищує 1500 євро та становить менше або дорівнює 3000 євро (європейська політична партія чи європейський політичний фонд зазначає, чи дали відповідні донори попередню письмову згоду на публікацію даних); в) про внески, отримані європейськими політичними партіями та європейськими політичними фондами протягом 6 місяців до виборів до Європейського парламенту, щотижня повідомляється Органу у письмовій формі (встановлена особлива форма контролю протягом 6 місяців до виборів).

Отже встановлено систему контролю прозорості надходження фінансових коштів: 1) обов'язок партій повідомляти про факт та джерело надходження; 2) надавати інформацію про юридичних та фізичних осіб-донорів; 3) визначено право спеціально уповноваженого органу ЄС щодо перевірки надходжень та внесків політичних партій.

Вважаємо за потрібне зупинитися більш детально на такій формі надходження коштів, як державне фінансування, де джерелом фінансування визначено бюджет ЄС. Так, Регламентом визначено поняття фінансування із загального бюджету ЄС, що означає грант, призначений відповідно до Розділу VI частини першої, або

внесок, присуджений відповідно до Розділу VIII Частини Другої Регламенту (ЄС, Євратом) No 966/2012 Європейського Парламенту та Ради (Regulation (EU, Euratom) No 966/2012 of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on the financial rules applicable to the general budget of the Union and repealing Council Regulation (EC, Euratom) No 1605/2002) (далі – Фінансовий регламент ЄС) [14].

При цьому об'єкт фінансування – європейські політичні партії та європейські політичні фонди – має відповідати певним умовам. Так умовами бюджетного фінансування, згідно зі ст. 17 Регламенту ЄС, можна визначити такі вимоги: 1) європейська політична партія, яка зареєстрована відповідно до умов та процедур, викладених у цьому Регламенті; 2) представлена в Європейському Парламенті принаймні одним із її членів; 3) не мають жодної з обставин, (виключень)¹, згаданих у ст. 106 Фінансового регламенту ЄС [15], які б унеможливили здійснення фінансування.

Європейський політичний фонд також може бути об'єктом фінансування у разі, якщо він пов'язаний з європейською політичною партією, яка може подати заявку на фінансування та відповідає вищезгаданим вимогам.

Законодавством встановлюється обмеження щодо уникнення існування так званих умовно

¹ Такими виключеннями відповідно до ст. 106 Фінансового Регламенту ЄС є наступні положення:

(a)	ті, які банкрутують або перебувають у стадії ліквідації, їх справи управляються судами, уклали угоду з кредиторами, призупинили підприємницьку діяльність, є суб'єктами судового розгляду з цих питань або перебувають в аналогічній ситуації, що впливає з подібної процедури передбачені національним законодавством або нормативними актами;
(b)	які мають повноваження щодо представництва, прийняття рішень або контролю над ними, були засуджені за правопорушення, що стосується їх професійної поведінки, за рішенням компетентного органу держави-члена, яке має силу <i>res judicata</i> ;
(c)	винні у серйозних професійних проступках, доведених будь-якими способами, які замовницький орган може виправдати, зокрема рішеннями ЄІБ та міжнародних організацій;
(d)	не виконують своїх зобов'язань щодо сплати внесків на соціальне страхування або сплати податків відповідно до законодавчих положень країни, в якій вони знаходяться, або законодавства країни замовника або законодавства країни де має бути виконаний договір;
(e)	мають повноваження щодо представництва, прийняття рішень або контролю над ними, були винесені вироком, який має силу <i>res judicata</i> за шахрайство, корупцію, участь у злочинній організації, відмивання грошей або будь-яку іншу незаконну діяльність, коли така незаконна діяльність шкодить фінансовим інтересам Союзу;
(f)	на них застосовується адміністративне стягнення, зазначене у статті 109 (1).

«державних» партій. Отже, фінансові внески або гранти із загального бюджету ЄС не повинні перевищувати 90% річних відшкодованих витрат, зазначених у бюджеті європейської політичної партії, та 95% допустимих витрат, понесених європейським політичним фондом.

Умовою фінансування також є незалежність та прозорість багатопартійної системи політичної організації громадянського суспільства.

Крім того, також закріплюється перелік витрат, що відшкодовуються за рахунок фінансового внеску держави, а саме адміністративні витрати та витрати, пов'язані з технічною допомогою, зустрічами, дослідженнями, транскордонними заходами, дослідженнями, інформацією та публікаціями, а також витрати, пов'язані з кампаніями.

Які ж критерії розподілу бюджетного фінансування за рахунок бюджету ЄС? Яким же чином розподіляються фінансові внески? Це питання також чітко врегульовано. Отже, зі 100% суми, виділеної на фінансування, розподіл здійснюється таким чином: 10% – між європейськими політичними партіями-бенефіціарами рівними частками; 90% – між європейськими політичними партіями-бенефіціарами пропорційно їх частці обраних членів Європарламенту. Той самий підхід до розподілу використовується для призначення фінансування європейським політичним фондам на основі їхньої приналежності до європейської політичної партії. Критерієм розподілу фінансових асигнувань можна визнати кількість обраних членів Європейського парламенту, які є членами Європейської політичної партії-кандидата на останню дату подання заявок на фінансування. Після цієї дати будь-які зміни в кількості не повинні впливати на відповідну частку фінансування між європейськими політичними партіями або європейськими політичними фондами.

Бачимо чітко визначений, зрозумілий критерій фінансування, який пов'язаний із пропорційністю кількості голосів у Європейському парламенті.

Законодавство ЄС у ст. 22 Регламенту також встановлює заборону фінансування у певних випадках: фінансування європейських політичних партій із загального бюджету або з будь-якого іншого джерела не може використовуватися для прямого або непрямого фінансування інших політичних партій, зокрема національних

партій або кандидатів. Ці національні політичні партії та кандидати продовжуватимуть регулюватися національними правилами.

Фінансування європейських політичних фондів із загального бюджету ЄС або з будь-якого іншого джерела на може використовуватися з будь-якою іншою метою, окрім як для фінансування таких завдань, як: спостереження, аналіз та участь у дискусіях з питань європейської державної політики та процесу європейської інтеграції; розроблення заходів, пов'язаних із проблемами європейської державної політики, таких як організація та підтримка семінарів, тренінгів, конференцій та досліджень із вищезазначених питань між відповідними зацікавленими сторонами, включаючи молодіжні організації та інших представників громадянського суспільства; розвиток співпраці з метою сприяння демократії, в тому числі в третій країнах; створення основи для національних політичних фондів, науковців та інших відповідних суб'єктів для спільної роботи на європейському рівні [16]. А також кошти не повинні використовуватися для прямого або непрямого фінансування виборів, політичних партій чи кандидатів чи інших фондів.

При цьому для всіх суб'єктів встановлюється заборона щодо фінансування кампаній референдуму.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Тож які головні тенденції законодавства ЄС щодо фінансування політичних партій та політичних фондів доцільно адаптувати та імплементувати з метою подальшого врегулювання питання прозорості фінансування політичних партій та контролю за такою діяльністю?

По-перше, створення Реєстру політичних

партій, де б визначалась основна інформація про засновників, результати діяльності тощо.

По-друге, встановлення чітких критеріїв визначення політичних партій, які мають право на отримання державного фінансування, відповідно до кількості місць у національному парламенті, отриманих на останніх виборах до Верховної Ради.

По-третє, визначення понятійного апарату щодо понять «державне фінансування», «внески» з метою встановлення чітких формулювань щодо змісту цих понять та дій, які вони в себе включають, та подальшого контролю за діяльністю з метою виявлення правопорушень.

По-четверте, чітке коло заборон щодо напрямів фінансування, таких як проведення референдумів або інших опитувань, та визначення дій, які мають бути профінансовані за рахунок національного бюджету.

По-п'яте, встановлення граничного ліміту фінансування бюджету партії для уникнення «псевдодержавних» партій.

По-шосте, визначення чіткої системи обмежень та заборон щодо таких політичних партій, які не можуть претендувати на отримання фінансування за рахунок бюджету ЄС.

По-сьоме, встановлення дієвої системи контролю за фінансовою діяльністю та визначення обов'язку інформувати визначені органи у разі надходження внесків більше певної встановленої суми, а також надання інформації про фізичних та юридичних осіб, які внесли такі кошти.

Отже, внесення змін до Закону України «Про політичні партії», а саме розділу щодо регулювання державного фінансування, залишає на практиці багато питань та прогалин, які доцільно врегулювати шляхом внесення змін до чинного законодавства у цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії корупції» від 08.10.2015 № 731-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-19#Text>
2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» URL: [www.http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2123%D0%B0&skl=9](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2123%D0%B0&skl=9)
3. Закон України «Про політичні партії» № 2365-III від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-19?find=1&text>
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» від 19.12.2019 № 410-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/410-20#Text>
5. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2336&skl=10

6. Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», схвалена указом Президента України № 5/2015 від 12.01.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>

7. Серед першочергових заходів сталого розвитку в Україні визначено боротьбу з корупцією. Так, у Стратегії є впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі. Задля цього рух уперед здійснюватиметься, у тому числі, за вектором безпеки, де визначальною основою безпеки має також стати забезпечення чесного і неупередженого правосуддя, невідкладне проведення очищення влади на всіх рівнях та забезпечення впровадження ефективних механізмів протидії корупції. У свою чергу, основною метою антикорупційної реформи є суттєве зменшення корупції в Україні, зменшення втрат державного бюджету та бізнесу через корупційну діяльність, а також підвищення позицій України у міжнародних рейтингах, що оцінюють рівень корупції.

8. Проект Закону України «Про засади державної антикорупційної політики на 2020–2024 роки» № 938-IX від 18.09.2020. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70007

9. Антикорупційна стратегія на 2020-2024 роки, розроблена Національним агентством з питань запобігання корупції. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/NAZK-Antykoruptsijna-strategiya-23.06.2020.pdf>

10. Конституції України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

11. Закон України «Про затвердження Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС» від 18.03.2004 № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>

12. Регламент ЄС № 1141/2014 Європейського парламенту та Ради від 22.10.2014 зі змінами від 27.03.2019 «Про статут та фінансування європейських політичних партій та європейських політичних фондів». URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02014R1141-20190327>

13. І. Беззуб Фінансування політичних партій: зарубіжний досвід та Україна. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4741:finansuvannya-politichnikh-partij-zarubizhnij-dosvid-ta-ukrajina&catid=71&Itemid=382

14. Regulation (EU, Euratom) No 966/2012 of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on the financial rules applicable to the general budget of the Union and repealing Council Regulation (EC, Euratom) No 1605/2002. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32012R0966>

15. Ст. 1 Регламенту ЄС № 1141/2014 Європейського парламенту та Ради від 22.10.2014 зі змінами від 27.03.2019 «Про статут та фінансування європейських політичних партій та європейських політичних фондів». URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02014R1141-20190327>